

Analyse-instrument seksuele diversiteit in leermiddelen

Een instrument voor de analyse van hoe seksualiteit en seksuele diversiteit voorkomt in leermiddelen voor leerlingen van 4 tot 15 jaar

Inleiding

De Stichting EduDivers voert in partnerschap met het Expertisecentrum voor Leerplanontwikkeling SLO een project uit over seksuele diversiteit. Doel van het project is scholen en educatieve uitgevers te ondersteunen in hun zoektocht naar een eigen invulling van de nieuwe kerndoelen door middel van een leermiddelenscan en een dialoog binnen het onderwijsveld over mogelijke invullingen.

De aanleiding voor dit project is de aanpassing in de kerndoelen die sinds december 2012 van kracht zijn en waarmee seksualiteit en seksuele diversiteit zijn opgenomen in het landelijk verplichte aanbod voor het primair onderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs en het speciaal onderwijs.

Een belangrijk onderdeel van het project wordt gevormd door het analyseren van leermiddelen op de aandacht die wordt gegeven aan seksuele diversiteit. Het gaat hierbij zowel om de kwantiteit: hoeveel aandacht; als de kwaliteit: welke aspecten van seksuele diversiteit komen aan de orde. Met name voor het vaststellen van de kwaliteit is het van belang dat duidelijk is welke aspecten van seksuele diversiteit te onderscheiden zijn.

In deze notitie presenteren we streefdoelen die de basis vormen voor de analyse van leermiddelen en een analyse-instrument. De keuze voor de streefdoelen is besproken met experts op het gebied van leermiddelen, seksualiteit, seksuele diversiteit en met vertegenwoordigers van onderwijsorganisaties.

Toelichting op de streefdoelen

De streefdoelen vormen een uitwerking van de formulering *seksualiteit en diversiteit waaronder seksuele diversiteit* die als toevoeging is gegeven bij de kerndoelen 38 PO en 43 VO. Er is getracht om de intentie achter en essentie van de aangepaste kerndoelen zo scherp mogelijk te formuleren. Daarbij is uitgegaan van de aard van de betreffende kerndoelen (38/43), de toevoeging seksuele diversiteit, de nota toelichting bij de wetswijziging en de algemene opdracht aan scholen om bij te dragen aan burgerschap en sociale integratie. Met streefdoelen worden doelen bedoeld die in maximale zin nastrevenswaardig zijn op basis van de genoemde kerndoelen. Het zijn dus geen minimale, voor alle leerlingen te behalen doelen.

De streefdoelen hebben een functie bij het analyseren van leermiddelen. In de praktijk zullen zelden *alle* streefdoelen *volledig* via leermiddelen bereikt worden. Wel kunnen we door middel van dit model beter aangeven waar en hoe leermiddelen wel, minder of niet aandacht geven aan bepaalde aspecten. Daarvoor is op basis van de hier gepresenteerde streefdoelen een leermiddelen analyse-instrument ontwikkeld.

Kennis, houding en vaardigheid

Het voorstel omvat *kennis-, vaardigheids- en houdingsdoelen*. Dit is de gebruikelijke indeling van uitwerkingen van kerndoelen naar analyse-instrumenten en modelleerplannen. Bij het maken van de uitwerkingen is getracht samenhang te vinden met de overige kerndoelen die betrekking hebben op het leergebied oriëntatie op jezelf en de wereld in het primair onderwijs en in het voortgezet onderwijs het leergebied mens en maatschappij (waaronder geschiedenis en aardrijkskunde). In de formulering is eveneens rekening gehouden met kerndoelen Nederlands.

Wettelijke basis

Met ingang van 1 december 2012 is een aanpassing in de kerndoelen voor het primair onderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs en het speciaal onderwijs van kracht, geldend voor het Nederlandse onderwijs (en op termijn) inclusief de BES- eilanden (Nota

van toelichting ,Staatsblad, 2012- 470;

http://www.eerstekamer.nl/behandeling/20121018/publicatie_besluit/document3/f=/vj4ke1czygi2.pdf.

De aanpassing betreft het opnemen van seksualiteit en seksuele diversiteit in de bestaande kerndoelen. De nieuwe kerndoelen luiden (de aanpassingen zijn cursief aangebracht):

Primair onderwijs, kerndoel 38:

De leerlingen leren hoofdzakelijk over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een rol spelen, *en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.*

Onderbouw vo, kerndoel 43:

De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, *en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.*

WEC, bijlage 1 (speciaal onderwijs): als PO kerndoel 38

WEC, bijlage 2 (speciaal onderwijs), kerndoel 31

De leerlingen herkennen dat in de samenleving, *onder meer op het gebied van seksualiteit*, verschillen en overeenkomsten zijn tussen mensen en groepen van mensen in de wijze waarop ze leven.

De relatie tussen seksualiteit en diversiteit in deze kerndoelen

De uitbreiding van de kerndoelen primair onderwijs 38 en onderbouw voortgezet onderwijs 43 gaat over respectvol omgaan met:

1. seksualiteit;
2. diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Voor PO wordt dit gekoppeld aan geestelijke stromingen in de Nederlandse multiculturele samenleving en voor onderbouw VO aan: leefwijzen, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwingen in Nederland en respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen. WEC bijlage 1 en 2 heeft een gelijke strekking.

Dit wijst erop dat de nadruk wordt gelegd op het leven van mensen (individuen, zich ontwikkelende leerlingen) in de Nederlandse multiculturele en pluriforme samenleving. Kortom: een mens en maatschappijgerichte invalshoek. Het is dan ook veelzeggend dat de uitbreiding van de kerndoelen niet is gekoppeld aan de kerndoelen 34 en 35 PO en onderbouw vo. Het gaat dus niet om seksuele voorlichting en vorming op zich.

Relatie met burgerschap

Wat betreft seksualiteit gaat het in de nota van toelichting om seksuele weerbaarheid en seksuele gezondheid. Dit wordt in verband gebracht met niet alleen LHBT (lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender) jongeren, maar met alle jongeren die te maken krijgen met seksueel geweld en de seksualisering van de samenleving. Ook hier staat de mens- en maatschappijgerichte benadering centraal en in het verlengde hiervan het ontwikkelen van seksuele weerbaarheid: Wees jezelf, wees kritisch op beelden uit de media en stel grenzen.

Het grootste deel gaat over seksuele diversiteit: de positie van LHBT jongeren. Uit onderzoek van het SCP (Keuzenkamp, 2010, 2011, 2012) blijkt dat jongeren die lesbisch, homoseksueel, biseksueel en/of transgender zijn (LHBT) onvoldoende veiligheid, tolerantie en acceptatie in hun schoolomgeving ervaren. De positie van LHBT jongeren is kwetsbaar. Een meerderheid van LHB jongeren die open zijn over hun seksuele voorkeur, heeft ooit te maken gehad met negatieve reacties zoals schelden en pesten, gebrek aan acceptatie, kwijt raken van vrienden. Op VO scholen hangen onveiligheidsgevoelens van LHB jongeren ook samen met geweldervaringen. Dit alles leidt tot depressieve klachten en zelfs suïcidale gedachten en zelfmoordpogingen.

De Nederlandse regering plaatst seksuele diversiteit in de brede context van een beleid dat is gericht op bevordering van acceptatie van LHBT jongeren. Waarschijnlijk kunnen we dit plaatsen in het bredere kader van 'acceptatie van elkaar' als bindmiddel in onze multiculturele en pluriforme samenleving.

De Raad van State (Staatsblad, 2012: 470) heeft in haar advies de democratische rechtsstaat centraal gesteld. Haar context is wellicht nog breder: zij plaatst seksualiteit en seksuele diversiteit in het kader van het tegengaan van discriminatie, ongewenste omgangsvormen en sociale uitsluiting in het algemeen. Vandaar de formulering in de aangepaste kerndoelen 'leren respectvol om te gaan met diversiteit in de samenleving, *waaronder* seksuele diversiteit'.

De relatie met een veilig schoolklimaat

De regering benadrukt het belang van een veilig schoolklimaat. Daarin wordt ze gesteund door o.a. de inspectie en de onderwijsraad. Uiteindelijk gaat het om een veilig schoolklimaat waarin leerlingen zichzelf kunnen zijn, een klimaat waarin zij gerespecteerd en geaccepteerd kunnen worden: alleen dan kunnen kinderen en jongeren zich ontplooiën tot zelfbewuste burgers. Dit sluit onder meer aan bij het beleid van de huidige regering om pesten tegen te gaan (Kamerbrief nr. 491567).

Vanuit bovenstaande legt SLO een relatie met burgerschapsonderwijs waarvoor door SLO voorbeeldleerplannen zijn ontwikkeld (Bron & Van Vliet, 2012) Burgerschapsvorming, waartoe ook mensenrechten behoren en "seksualiteit en seksuele diversiteit" zijn in de streefdoelen als volgt met elkaar in verband gebracht:

- het belang van een schoolklimaat waarin... (de leerling wil);
- informeren, communiceren en zich inleven in... (de leerling kan);
- de invloed van het leven in een democratie en rechtsstaat, multiculturele en pluriforme samenleving op... (de leerling heeft inzicht in).

Streefdoelen seksualiteit en seksuele diversiteit

We onderscheiden drie typen streefdoelen: houdingen, vaardigheden en kennis. Een aantal doelen is met voorbeelden verduidelijkt.

1. Streefdoelen houding

1.1 De leerling wil samen met medeleerlingen en leraren opkomen voor een sociaal veilig klimaat waarin iedereen vrijuit over zijn seksuele gevoelens en geaardheid kan communiceren.

Dit betekent o.a.:

- het ontwikkelen van waardering voor en acceptatie van de eigen seksuele gevoelens;
- het respecteren en accepteren van de seksuele gevoelens van anderen;
- het ontwikkelen van het besef van verantwoordelijkheid voor het welzijn van anderen: acceptatie van en respect voor diversiteit in seksualiteit en seksuele geaardheid en opvattingen daarover.

2. Streefdoelen vaardigheid

De leerling kan:

2.1 in schriftelijke en digitale bronnen informatie zoeken over aspecten van seksualiteit en seksuele diversiteit, deze informatie ordenen en beoordelen op waarde voor hemzelf en anderen.

Daarbij heeft hij er oog voor dat:

- seksuele diversiteit in het dagelijkse/ werkelijke leven een feit is;
- de seksuele moraal die mensen voorstaan en naar voren brengen, mede afhangt van de groep, gemeenschap, levensbeschouwing, geloof en/of cultuur waartoe zij behoren;
- hij informatie kan vragen en daar ook recht op heeft;
- zoeken van informatie plaatsvindt op basis van nieuwsgierigheid en dat op basis van informatie taboes kunnen worden overwonnen.

2.2 Eigen gevoelens en meningen over seksualiteit, seksuele geaardheid en seksuele diversiteit naar voren brengen en communiceren, tenzij dit leidt tot discriminatie, uitsluiting en seksueel, lichamelijk of geestelijk geweld.

Te denken valt aan:

- Eigen behoeften, gevoelens, wensen en grenzen kunnen uiten en communiceren over alles wat er met haar/zijn lijf gebeurt:
- Kunnen deelnemen aan groep- en klassengesprekken over seksualiteit;
- Passend taalgebruik kunnen hanteren bij het praten over seksuele onderwerpen;
- Hulp kunnen vragen bij seksueel, lichamelijk en/ of geestelijk geweld.

2.3 Zich in contacten en gesprekken verplaatsen in seksuele gevoelens en gedragingen van anderen vanuit een positief beeld van de eigen seksuele identiteit en het respecteren van die van de ander.

Te denken valt aan:

- deelnemen aan gesprekken over seksualiteit;
- cultuurgebonden verschillen t.a.v. seksualiteit kunnen herkennen en daarop kunnen reflecteren;
- herkennen en uiten van eigen emoties en die van anderen;
- eigen behoeften, wensen en grenzen kunnen uiten en die van anderen respecteren;
- open kunnen staan voor verschillende meningen, zienswijzen en gedragingen m.b.t. seksualiteit;
- anderen kunnen benaderen als persoonlijkheid i.p.v. hen seksueel te stigmatiseren.

2.4 In de eigen omgeving vormen van discriminatie en uitsluiting op grond van seksuele geaardheid herkennen en afwijzen .

Er is hierbij aandacht voor:

- een afwijzende houding of afwijzend standpunt aan een ander kunnen overbrengen;
- hulp bieden aan kinderen en jongeren die met discriminatie en uitsluiting op grond van seksuele geaardheid te maken krijgen.

2.5 Stereotyperingen ten aanzien van gender, seksualiteit en seksuele voorkeur herkennen en weerleggen.

3. Streefdoelen kennis

De leerling heeft er weet van dat:

3.1 Er een grote diversiteit is aan seksuele voorkeuren, oriëntaties en genderidentiteit , waaronder het feit dat er zowel lesbische, homoseksuele, heteroseksuele, biseksuele als transgender en interseksuele mensen zijn.

3.2 Er in de Nederlandse samenleving een verscheidenheid aan opvattingen en leefwijzen is, ook ten aanzien van seksualiteit en seksuele diversiteit.

Daarbij gaat het onder andere om: beïnvloeding door cultuur, religie, levensbeschouwing, peer group en beelden uit de media.

3.3 In de Nederlandse samenleving kinderen, jongeren zowel als volwassenen seksuele rechten hebben.

Enkele van deze rechten zijn:

- recht op prettige en veilige uiting van seksuele gevoelens of onthouding daarvan;
- recht op eigen seksuele identiteit en lichamelijke integriteit: mensen bepalen zelf met wie en hoe zij hun seksuele gevoelens delen, mits er geen sprake is van dwang en/ of discriminatie;
- recht op goede voorlichting over seksualiteit;
- vrije partner keuze.

3.4 Er in de Nederlandse samenleving vrijheid van meningsuiting is, ook ten aanzien van seksualiteit en seksuele diversiteit, zolang dit niet leidt tot discriminatie, uitsluiting en seksueel, lichamenlijk of geestelijk geweld.

3.5 In de 'Algemene wet gelijke behandeling (AWGB) discriminatie op grond van hetero- of homoseksuele gerichtheid alsmede seksuele intimidatie is verboden.

3.6 De leerling heeft er weet van dat er instanties zijn die hulp kunnen bieden bij vragen over seksuele identiteit en/of discriminatie en uitsluiting.

Het analyse-instrument

Het analyse-instrument is een matrix, waarin we leermiddelen kunnen scoren op de streefdoelen. Door middel van het analyse-instrument kunnen we aangeven of en in hoeverre methoden/lespakketten wel, minimaal of geen aandacht besteden aan bepaalde aspecten.

Het instrument bestaat uit drie delen.

Deel I: Algemene gegevens over de methode of het lespakket (bibliografische gegevens, doelgroep, samenstelling etc.). Daarbij wordt ook informatie gegeven over de didactische uitgangspunten en doelstellingen en indien aanwezig de visie op seksualiteit en seksuele diversiteit.

Deel II: Inhoudelijke aspecten met een uitwerking van de kennisinhouden van de streefdoelen. Daarbij worden van elk streefdoel de inhouden (onderwerpen) aangegeven. Soms is daarbij in cursief een toelichting of voorbeeld gegeven. Per onderwerp wordt, in de kolom score, aangegeven of en in welke mate het onderwerp voorkomt in de methode of lespakket. Daarbij wordt de volgende codering gebruikt:

- + wel (het onderwerp wordt expliciet behandeld, bij de didactische aspecten wordt verder aangegeven hoe het wordt behandeld)
- +/- minimaal (het onderwerp wordt alleen genoemd of kort aangestipt)
- niet (het onderwerp komt niet aan de orde)

Het instrument bevat eveneens een kolom met ruimte voor toelichting en of opvallende kenmerken. Ook wordt de vindplaats vermeld conform afgesproken aanduidingen.

Deel III: Didactische aspecten bestaat uit vragen die betrekking hebben op de streefdoelen van vaardigheden en houding. De vragen richten zich alleen op werkvormen, opdrachten en didactische aanwijzingen die voorkomen in die onderdelen van de methode/lespakket waarin

elementen van seksualiteit en seksuele diversiteit aan de orde komen (en dus niet in de methode als geheel). Per vraag wordt in de kolom score door + of – aangegeven of het didactische aspect wel of niet voorkomt in de methode of lespakket. In de toelichting worden de aspecten nader gespecificeerd (kort) en worden opvallende kenmerken aangegeven. Bij twijfel, over het al dan niet toekennen van een score, of als een aspect op een iets andere manier aan de orde komt wordt een +/- geplaatst. In de toelichting wordt aangegeven waar twijfel over bestaat of wat anders is.

Inhoudelijke aspecten

Methoden	Methode 1	Methode 2
seksuele diversiteit		
heteroseksueel		
homoseksueel		
lesbisch		
biseksueel		
transgender		
interseksueel		
3.2 Seksuele rechten		
seksuele gevoelens of onthouding daarvan		
seksuele identiteit en lichamelijke integriteit		
voorlichting over seksualiteit		
vrije partnerkeuze		
3.3 Vrijheid van meningsuiting		
t.a.v. seksualiteit en seksuele diversiteit		
begrenzen van vrijheid van meningsuiting		
opvattingen en leefwijzen		
beïnvloeding (cultuur, religie, media etc.)		
AWGB		
verbod op discriminatie/seksuele intimidatie		
instanties die hulp kunnen bieden		

Didactische aspecten

Methoden	Methode 1	Methode 2
op zoek gaan naar informatie		
overwinnen van taboes		

het uiten van eigen gevoelens en meningen		
groeps- en klassengesprekken		
passend taalgebruik		
het zich verplaatsen in anderen		
het respecteren en accepteren van anderen		
herkennen/afwijzen van discriminatie en uitsluiting		
herkennen en weerleggen van stereotyperingen		
het bieden van hulp		
het ondernemen van actie		
het betrekken van de buitenwereld		

Algemene gegevens

Uitgever

Jaar van uitgave

Doelgroep

Geanalyseerde onderdelen

Omschrijving

Didactische uitgangspunten en doelstellingen incl. korte beschrijving van visie op seksualiteit en seksuele diversiteit

Analyseresultaten inhoudelijke en didactische aspecten